Македонка

ОРГАН НА АНТИФАШИСКИОТ
НА ЖЕНИТЕ ОД МАКЕД

Год. III Јули – август 1946 Бр

Цена

Ивана Хаџиевска

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА

„Политичко издигнување на жените“: форми на политичко учество на жените во социјалистичка Македонија (1944–1953)

Вовед

Простата и строга историска наратија[1] на жените во 20 век е „исткаена“ од две нитки: на трудот и војните. Масовното вработување во национализирани или во приватни сектори на индустриското производство, двете светски војни и комунистичката револуција[2] неповратно ги промениле социјалните улоги во приватниот и јавниот простор. Во политичкиот простор, женските движења за рамноправност и економска еманципација во разни делови од светот изгра-

1 Алузија на еден од најпознатите стихови во македонската современа поезија: „Везилке, кажи како да се роди проста и строга македонска песна (...)“ од Блаже Конески. Песната „Везилка“ почнува токму со тој стих, а поетска слика што така се формира се однесува на авторската потрага по „горливите прашања“ во минатото – кое е исткаено со трудот на везилката/везилките.

2 Дел од Октомвриската револуција биле и болшевичките и феминистките, кои продолжиле со политичка дејност во првите години на формирањето на СССР. Во оваа генерација на активистки и политичарки припаѓаат Надежда Крупскаја, Инес Арманд, Александра Колонтај, Софија Смидович, Конкордија Самоиловна, Клаудија Николаевна, Варвара Моирова и Ана Артјуховна (Okić 2016). Жените во Русија добиле право да избираат и да бидат избирани во 1917 година, заедно со следните политики: либерална бракоразводна постапка, стандардизирана и упростена процедура за цивилен брак, еднаквост на сопружниците во поглед на: наследство, деца и прифаќање на презиме (Закон за семејство од 20 декември 1917). Во 1919 година бил оформен и Женски оддел на Секретаријатот на Централниот комитет – „Женотдел“, за стратегиско работење и спроведување на политиките поврзани со трансформацијата на семејството: давал совети и предлагал амандмани при декретите на Централниот комитет, организирал масовни акции за решавање на неписменоста кај жените, укинување на проституцијата, ја надгледувал примената на квотите за еднакво вработување на жените во сите сектори, а во централна Азија ја спроведувале мерката за „ослободување на жената од *паранџата*“ (марама, фереџе) (Навај 2018). АФЖ на Југославија бил организиран токму по моделот на Женотдел.

диле идеолошки платформи и политички програми што се испреплетувале со националната изградба – онаму каде што се распаѓале империите или претставувале закана за патријархалниот општествен поредок во конзервативните републики или монархистичките општества. Формите на женски здружувања за политичка и економска борба, организираните барања за еднакво право на глас, феминистичките програми што се кристализирале во рамките на учеството на женско население во револуционерните, националните и герилските движења за време на Втората светска војна ги претставуваат основните полигони на женското учество во создавањето на политичката историја на светот, а истовремено претставуваат и фасцинантна приказна за човечката борба и потреба за цивилизациски скок напред.

Во македонското општество во 20 век, под дејство на глобалните и локалните историски процеси, настанале радикални промени во структурата на семејството, економскиот живот и, кончено, во положбата на жените. Во овој текст, ги испитувам содржините на списанието „Македонка – Орган на Антифашистичкиот фронт на Македонија“, како извор за политичката историја (на жените). Во списанието на јасен начин се согледува радикалниот рез во претставувањето на женските социјални улоги во семејството и во трудовите процеси. По првпат во македонската историја, жените се присутни во разни сектори на индустријата, видливи како ударнички и претставени во институциите на државата. И жените од Македонија низ организирано движење „станале дел од историјата“. Всушност, главниот идеолошки наратив врз кој се потпирала програмата на списанието била токму потврдата на жените во борбата и жртвата за „народна социјалистичка револуција“ [„Нашиот пат“, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 1-3]. Во обемната документациска збирка од 1976 година за учеството на жените во НОБ се наоѓаат 5.752 биографски белешки на партизанки; 141 жена од Македонија го носи признанието „Партизанска споменица 1941“; и 7 жени се

прогласени за народни херои: Мара Нацева, Оливера Јоциќ-Вера, Ибе Паликуќа, Естреја Овадија-Мара, Елпида Караманди, Вера Ацева, Фана Кочовска (Весковиќ-Вангели и Јовановиќ 1976).

Главното истражувачко прашање на овој текст се однесува на клучната формула за комуницирање на идеите и практиките за постигнување рамноправност и политичка еманципација на жените во социјалистичка Македонија, а во списанието таа е во форма на лозунгот „политичко издигнување на жените". Оваа формулација претставувала медиумско комуницирање на главните државни и партиски ставови што се однесувале на идеолошкото, но и институционалното значење на концептите за женското учество во тековите на државната политичка и економска изградба во најширока смисла во социјалистичката држава. Нејзиното детектирање низ содржините на списанието води до текстови што се однесуваат на формите, развојните правци и промените во женското политичко учество во општеството во периодот од 1944 до 1953 година, а со тоа и историските последици врз тековите на женската еманципација и борба за рамноправност во периодот на подоцнежниот социјализам.

Мојата теза е дека со испитувањето на содржините што се однесуваат на учеството на жените во политичкиот живот може да се открие повеќе за конкретните форми на еманципацијата на жените во социјалистичка Македонија, како и за степенот на учество на жените во политиките и институциите. Од почетокот до крајот на периодот помеѓу 1944 и 1953 година, значењето на формулата се менува од повоен ударнички ентузијазам до организациски и теренски предизвици и конечна реорганизација (гаснење) на АФЖ. Испитувањето на оваа теза може да даде длабочина и текстура на засега праволиниската историографска тенденција што упатува кон процесот на еманципацијата на жените во социјалистичкиот период, но не навлегува докрај во конкретните историски искуства на жените во македонското минато, особено во поглед на нивното органи-

зирање во масовен активизам; и/или учество во институции и органи на државната власт.

Во овој воведен дел се наметнува уште и потребата за историска контекстуализација на темата за женската еманципација во македонското минато, со цел да се постават линиите на поврзување помеѓу состојбите непосредно пред и по Втората светска војна.

Според пописите спроведени во 1921 и 1931 година во Кралство Југославија, 80% од населението на територија на Вардарска Македонија егзистирало од земјоделство. На попис од 1953 година се забележува драстична промена во економските обележја на населението во однос на меѓувоениот период: земјоделското население изнесувало 62,7%, а неземјоделското 37,3%. Според половата структура, во 1948 година имало 50,65% мажи и 49,35% жени. Речиси истата разлика важи и за пописите од 1931 и 1953 година.[3] Она што за западните индустриски и модерни транзиции во 20 век било проширувањето на фабриките, прелевање на „аграрниот пролетаријат" во индустријата и создавањето на нуклеарното потрошувачко семејство, тоа за Кралството Југославија било распаѓањето на селските и земјоделските задруги. Тоа значело промени во семејството и во положбата на жените, при што постепено се губела традиционалната заштита на широкото семејство и семејната помош во поделбата на работата во домаќинството; истовремено, жените станувале изложени на градската средина и индустрискиот труд, каде што не постоеле закони за заштита. И во Кралството Југославија работничките семејства станувале потрошувачки семејства, се радикализирала поделбата помеѓу репродуктивната и продуктивната работа и се фиксирале социјалните улоги на половите во модерниот индустриски контекст (Ler-Sofronić 1986, 75-94; Гошева 2008; Хаџиевска 2021, 225).

3 На територија на Југославија направени се пописи во 1921, 1931, 1948 и 1953 година (детални анализи види кај: Sokolov 1962; Илиевски 2017; детална анализа на родовите аспекти на овие статистички податоци види кај Хаџиевска 2021).

Жените на територијата на Вардарска Македонија преовладувале во претпријатијата за преработка на тутун и во претпријатијата на текстилната индустрија. Во металната, кожната и градежната индустрија, женската работна рака речиси воопшто не била застапена. Според пописот од 1931 година, жените на територијата на која по 1945 година ќе биде воспоставена Народна Република Македонија, во пописната графа „Индустрија и занаети“ биле присутни во број од 3.015. Во периодот од 1927 до 1929 година, просечната надница кај мажите изнесувала околу 27 динари, а кај жените околу 20 динари. Бројот на вработените жени во индустријата растел за целиот период од 1921 до 1941 година, но демографијата на вработените жени била следна: млади жени без брачен партнер, кои не би можеле да ги користат осигурителните потпори за породилно, дете или доење. Тоа го забележала и Инспекцијата за трудот во Кралството Југославија: во работилниците отсуствувале информации и правилници за заштита на работничките родилки, а работодавачите не воделе податоци за нив (Хаџиевска 2021, 113, 226). Сезонските полумиграции кон индустриските центри носеле новитети меѓу религиозното селско население: во анкета на Берзата на трудот во Скопје, кај работнички семејства кои се јавувале како сопственици-рентиери на стан, како потстанари се јавуваат работнички, надничарки, веројатно станува збор за млади жени, без брачен статус, кои сезонски работеле во градот (исто, 163). Во периодот од 1931 до 1953 година и машкото и женското население растело во сите неземјоделски гранки, а најмногу во индустријата. Во периодот од 1948 до 1953 година женското население во неземјоделските гранки пораснало за 87.409 или драстични 17.482 лица годишно (Sokolov 1962).

По 1945 година на територијата на Вардарска Македонија настанале радикални политички промени. Народноослободителното движење предводено од партизани и левоориентирани интелектуалци посветени на македонската национална изградба од меѓувоениот период, се приклучиле на партизанскиот от-

пор воден од Јосип Броз-Тито и Комунистичката партија на Југославија и по Втората светска војна воспоставиле македонска државност во рамките на социјалистичката југословенска федерација. Новата држава, воспоставена на модерни и комунистички принципи и закони, се градела на почва со многубројни ориентални остатоци и економски форми од османлиската држава, пасивна и национално флуидна буржоаска локална елита, главно составена од трговски семејства и мултиетнички „селански океан“ од христијанско и муслиманско население (Boškovska 2017; Jovanović 2002, 56-62).

Во печатот кој се однесувал на македонското население, во периодот меѓу двете светски војни, се кристализирале три главни слики што ги претставувале жените во јавноста: посветена хуманитарка, патриотска учителка и учесничка во народниот отпор како курирка или комитка (Хациевска 2021а). Овие слики ја поткрепувале тогашната доминантна идеја за жената како *мајка на нацијата*, чија еманципација или учество во јавната сфера треба да биде во цел на зајакнување на патриотизмот кај новите генерации. По 1945 година овие доминанти претстави за жените се менуваат и се воспоставува нов пропаганден идеал – создавањето на новата, „социјалистичка жена“.

Најпрвин, во овој текст ќе зборувам за поважните теоретски влијанија при работата со периодика чиј издавач била АФЖ, како и за потребата од користење на соодветни концепти за критички приод на содржините од списанието „Македонка“ како извор. Во делот посветен на методот на работа ќе ги образложам начините на кои главното истражувачко прашање беше одговарано и параметрите за истражување на целокупниот фонд на списанието „Македонка“. Во главниот дел се фокусирам на развојот на програмата на списанието и промените што настанувале во контекстот на внатрешната политичка состојба, а низ кои се забележува и промена во значењето на главните политички пораки упатени кон еманципацијата на жените. Заради прегледност во систематизацијата на изворите и нивната

анализата, главниот дел е поделен на три, условно наречени фази од развојот на списанието: херојска фаза (1944-1946), ударничка фаза (1947-1951) и фаза на реорганизација на АФЖ (1952). Наодите од истражувањето ги разоткриваат промените во државните политики во однос на женското учество во политичкиот простор и последиците врз идејата за родова рамноправност, тие се образложени во заклучокот.

Важни теоретски поставки и метод на работа

Во овој текст, сметам дека анализата на списанието „Македонка“ треба да почне од согледувањето на списанието, првенствено како извор за политичката историја. Како историски извор, тоа било дел од изворите на научната литература од младата македонска историографија, во форма на објавени архивски колекции што по првпат ја демистифицирале сликата за македонската жена како безличен и безимен дел од историјата. Во историографијата во социјалистичкиот период, жените се прикажани како активистки, политичарки, борци за слобода, авторки, воени жртви, затворенички – и во секој случај – субјекти со сопствен наратив. Поширокатa цел била жените конечно да се изнесат на челото на националната историографија, како еднакви учесници во создавањето на државноста – цврста гаранција за иднината на нивните политички, социјални и економски права стекнати во блиското минато.[4]

Списанието „Македонка“, како официјален орган на државотворна и масовна организација (АФЖ), не било дел од „контра-јавноста“, туку списанието служело за јасен пренос на партискиот став и државниот идеолошки концепт за спроведу-

4 Одличен пример за оваа констатација може да се најде во библиографијата на Вера Весковиќ-Вангели (Хаџиевска 2021б).

вањето на еманципација на жените „од горе“. Понатаму, по промената на државниот поредок од социјалистички во либерален капитализам и повеќепартиски систем на периферијата на Европа, списанието паѓа во заборав, како дел од (не)соочувањето со непосакуваното социјалистичко наследство (Stojaković 2012, 49; Jambrešić Kirin 2009). Тоа јасно ја повлекува поврзаноста помеѓу овој извор како дел од поранешната политичка историја, на поранешната држава.

Дополнително, во социјалистичките општества во 20 век еднаквоста меѓу мажите и жените била однапред идеолошки воспоставена, бидејќи решавањето на *женското прашање* се согледувало во рамките на класната борба и низ државно-спонзорирани политики. Оттаму и контроверзниот однос на југословенските политичари кон „буржоаскиот феминизам“ како штетна и декадентна форма на женско организирање (Ler-Sofronić 1986, 75-94; Despot 1987).[5]

Во списанието „Македонка“ јасно се исчитуваат промените што настанувале на државно ниво и нивното влијание кон политиките за родова рамноправност и еманципација. Притоа, првиот дел од овој текст ги опфаќа темите што се однесуваат на „тврдите“ основни задачи на АФЖ и комеморативните по-

5 Во однос на тенденциите според кои „феминизмот“ бил негативна појава за социјалистичкото општество, социологот и современичка на тие процеси во седумдесеттите години, Нада Лер Софрониќ, пишувала: „политичката теорија на социјализмот, без теоријата за ослободувањето на жените, е суштински непотполна, немоќна да ги опфати сите нужни услови, лостови и делови на социјализмот. Запоставувањето на 'женското прашање', односно неговото поместување од јадрото кон епифеномените на социјалистичките процеси (...) Социјализмот како практика (работничкото движење, социјално-политичката револуција под водство на тоа движење, антиколонијалните револуции) и како теорија на таа практика, почнува во состав на човечкиот и општествениот свет во кој жената е претежно лишувана од политички субјективитет, како и самостојна активност во колективната социјална активност која ја чини политичката сфера“. Во своите социолошки истражувања, таа поаѓала од стојалиштето дека во седумдесеттите години настапила светска идеолошка криза, согледана токму во инволутивните практики кон еманципацијата на жените, „новиот фамилијаризам“ и клерикализам во либералните општества што се јавиле како реакција на репродуктивните права на жените. Таа повикувала на прифаќање на разбирање за феминистичките движења во „капиталистичките метрополи“ низ светот од страна на социјалистичките идеолози, гледајќи ги како „субјекти на социјализмот“.

литички практики како важен дел од политичкиот ритуал и тој ја претставува условно кажано „херојската фаза“ од развојот на АФЖ и програмата на списанието; Вториот дел се однесува на интересниот случај на изедначување на улогата на жените во економијата и нивниот „ударнички труд“ со политичко учество. Оваа преобразба ги следи настаните околу Петгодишниот план, повикувањето на жените од селото кон вработување во фабриките во градовите или „ударничка фаза“ на изградба и обнова на државата низ учество на жените; третиот дел се однесува на кулминацијата на теренските и политичките предизвици на АФЖ од периодот од 1951 до 1952 година, т.е. реорганизацијата на АФЖ во Сојуз на женски друштва на Југославија (СЖД), што на републичко ниво значело и гасење на „Македонка“ низ преобразба на насловот на списанието во „Просветена жена“.

Истражувањето се состоеше од детален преглед на целокупниот фонд на списанието „Македонка“. При пребарувањето, фокусот беше врз рубриките што се однесуваат директно на прашања поврзани со формите на политичко учество на жените или таму каде што експлицитно беше користена формулата „политичко издигнување“. Како рубрики релевантни на ова истражување ги издвојувам: текст на уредничката; политички преглед; вести од женското движење низ светот; вести од положбата на жените во колонијалните и капиталистичките земји; како и рубриките што ги покривале големите фронтовски кампањи за културно просветување и описменување на жените; репортажи од одржани политички собири на АФЖ; рефератите на лидерките и локалните политичарки.

За потребите на текстот изработив работна библиографија на содржините на целокупниот фонд на списанието, од чија содржина по принцип на табеларно тематско кодирање издвоив вкупно 228 наслови[6]. Од нив беа издвоени 85 наслови што се релевантни во смисла на главното истражувачко прашање и тезата поставена во овој текст.

6 Разновидни текстуални единици од списанието.

Изворите ги цитирам во оригинал, без интервенции во јазичните, граматичките и дијалектните форми што се затекнати во текстовите.

Параметрите користени при изборот на насловите беа условени од одлуката да се концентрирам на состојбите со политичката положба на жените на национално ниво, и тоа исклучиво за етничките Македонки. Поврзувањата на АФЖ со меѓународниот контекст, како и односите на женските фронтовски организации во социјалистичкиот блок, е поширока тема што би повлекла разработување на односите во меѓународен контекст.[7]

Списанието на посебен и елаборативен начин програмски се обраќало и на жените од етничките малцинства, а особено на жените од исламските заедници, Турчинките и Албанките. Всушност, АФЖ, при воспоставувањето на основните политички задачи, прави етничка поделба и гради став според кој работата со муслиманките на просветно и културно ниво станува специфична задача, која се сметала за поголем предизвик отколку работата на просветувањето на етничките Македонки.[8] Сметам дека е потребна посебна студија што исклучиво или компаративно би се занимавала со пораките на списанието кон жените од етничките малцинства, која би имала и посебен фокус кон четирите тријазични броја на списанието од 1946 година (год. 3, бр. 17-18; 19; 20; 21-22) печатени на македонски, албански и тур-

7 Главната порака на содржините од овие рубрики е претставување на војната како непријател на жените низ светот; воспоставувањето светски мир и пацифизам со социјалистичка насока се поставува како главна задача на женските интернационални организации. Исто така, видлива е и партиската линија што јасно ги позиционира односите меѓу женските организации од Источниот блок. На пример, страхопочитта кон „херојската советска жена“ запира по 1948 година и се отвораат рубрики за размена на клевети по судирот меѓу Југославија и СССР во Информбирото.

8 Ова е особено видливо во пропагандните пораки на списанието за време на воведувањето на Законот за симнување на зарот и ферецето од 1951 година, кога била спроведувана сеопфатна државна кампања за „просветување на муслиманските жени“, биле организирани екскурзии низ Југославија, како и работни активности на кои жените муслиманки јавно ги симнувале марамите и од нив изработувале современа облека. Улогата на локалните жени од заедниците каде што доминантно било муслиманско население била предимензионирана. Во овие текстови се откриваат информации за повеќе политичарки, активистки и ударнички од албанска или турска националност од четириесеттите години.

ски јазик. Во таква студија би требало да се користат и повеќе видови компаративни извори за доловување на контекстот што ги опкружувал етничките заедници и нивните односи во социјалистичка Македонија – истражувачка задача што бара посебна монографска обработка.

Во овој текст работата со изворите од списанието „Македонка“ е низ анализа на дискурсот. При анализата беше користена релевантна литература од областа на историографијата и истражувањата на периодиката, а како особено влијателни студии се неколку стручни монографии со критички приод кон историјата на АФЖ, учеството на жените во политичкиот живот во социјалистичка Југославија и концептите што ги разјаснуваат политиките на вклучување на жените во економијата и производството како највисок облик на социјалистичкиот концепт за решавање на женското прашање (Ler-Sofronić 1986; Jambrešić Kirin 2009; Stojaković 2012; Okić 2016).

1. Херојска фаза на „Македонка": формирање на новите улоги (1944-1946)

„Колку знаеме да го користиме тоа наше скапо право – рамноправието". – Веселинка Малинска[9]

Во првиот број на списанието „Македонка" се исчитуваат две главни цели: јасно дефинирање на основните задачи на АФЖ[10] и активно сеќавање и славење на жената учесничка во НОБ: партизанката, девојката која се потврдила за татковината низ смрт[11] или мајката која стоички ја прифаќа жртвата на синот (партизан). Во сите текстови наведените жени имаат име и презиме, место каде што се лоцирани или затекнати за време на војната и *реч* со која се обраќаат. Тоа се параметрите на медиумскиот влез на жените од Македонија во јавната сфера – строго дефинирани од војната и од програмата за активности на АФЖ. Според задачите на АФЖ зададени во воена состојба, формулата на „политичко издигнување на жените" е централна за програмата на АФЖ, но таа е составена и зависна од главните задачи како описменување и културно-просветно издигнување (види кај Леитнер-Стојанов во овој зборник).

Веќе во следниот број се засегнува прашањето за „рамноправието" (*sic*!), како политичко прашање, кое, освен физичкиот

9 Веселинка Малинска, „8 март 1945 во Македонија", *Македонка*, год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 8-10.

10 „[З]ацврстување на извојуваната позиција на жените како градители на државата и утврдување на правото за масовно и активно вклучување во сите професии и во органите на власт, како и поврзување со жените од цела Југославија за заедничко решавање на „женското прашање". Веселинка Малинска, „Да го зајакнеме Антифашистичкиот фронт на жените на Македонија", *Македонка*, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 9-10.

11 Пр.: „За живот светел, красен и чист летат во смрт младите моми". Љиљана Савељиќ, „За живот светел красен и чис...", год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 4.

труд на жените во воените напори, се осврнува на формите на иницијативноста на жените, т.е. на потребата од „политичко издигнување“, заради „правилно разбирање на задачите на АФЖ“. Активирањето во локалните одбори на масовните фронтовски организации било вонинституционален, но сигурен чекор во учеството во социјалистичката „народна власт“. Во воените и повоените услови, токму локалните организациски единици носеле автономни одлуки, со големо значење за одвивањето на животот во партизанските единици или во селата. Во вториот број, посветен на првата конференција на АФЖ во Македонија, уредничката Веселинка Малинска упатува порака токму кон учеството во локалните фронтовски организации:

> „Македонската жена е полноправна граѓанка и она је должна да учествува еднакво во целиот државен живот како мажите. Не је правилно, како што има многу случаји, жената да седи во народноослободителните фронтови само за това во одборите да има и една жена, само за да се формално исполни принципот на рамноправието. Македонските жени треба да покажат многу поголема смелост и иницијатива во исполнување на оваа задача, која што е многу важна за нашиот понатамошен живот, за создавање на еден навистина среќен и арен живот“. [*Денешните задачи на АФЖ во Македонија – Од рефератот на другарката Веселинка Малинска*, год. 1, бр. 2 (декември 1944), стр. 16-19]

Иако во првите повоени броеви на списанието доминираат содржини поврзани со кампањата за описменување и културно-просветна работа, во текстот на уредничката – рубрика со која се отворал секој број, се забележува постојано центрирање на дискурсот кон теренската работа на АФЖ за „политичкото издигнување“, т.е. кон свесно и планирано упатување на жените кон АФЖ како единствена фронтовска организација чија дејност се политиките за рамноправност, додека, пак, аналфабетските курсеви и другите активности меѓу жените, се посочува, не се цел сама за себе. Честите уреднички ургенции кон „правилното разбирање на задачите на АФЖ“ упатуваат на можеби

најголемиот предизвик на теренската работа со жените: вте-мелени патријархални општествени норми и отсуство на кон-цептот за еднаквост меѓу половите. Овој предизвик ќе ја следи организацијата сè до нејзиното реформирање во 1952 година.

> „Пазењето на братството и единството на нашите народи тра-жи од нас поголемо политичко просветување“ (...) Но полити-чкото знање не е потребно на жените во Македонија само за распознавање на нашите врагови или борба против нив. Оно е неопходно (...) за свесно и смело учество во новата власт.... Задачата за политичко издигање на жените кај нас треба да се одреди малку на подолго време – и со план: да се одреди поли-тичкото и културното ниво на жената во секое место и од се-која народност (селанки, грајганки, Македонки, Турчинки). И да се почне од она што им е најблиско и разумливо. На повеќе места ние на жалост ќе треба да почнеме од најниското: учење на писменоста. Да помогнеме на жената да чети и пишува. Да го симнеме слепилото од нејзините очи – ете најпрвата и нај-сигурната крачка накај широкото политичко изградување на нашата жена.“ [Веселинка Малинска, „Пазењето на братство-то и единството на нашите народи, тражи од нас поголемо по-литичко просветување“, год. 2, бр. 3-4 (1945), стр. 1-2]

Уште еден аргумент за поврзаноста на процесите на описменување и културно-просветување со политичкото уче-ство насочено кон рамноправност е и поголемиот број пријави и извештаи за отпорот во селските средини кон описменувањето на жените. Додека во трудот што жените го давале во акциите за производство на облека и домашни производи за војската,[12] на курсевите за описменување и состаноците со политичка со-држина[13] се гледало како на непозната опасност што ги демне статичните селски патријархални средини. Во извештај од кон-ференција на АФЖ во Прилеп во 1945 година стои дека главен

12 Пр.: Дивна, „Селанките од Умово дадоа 70 рала чорапи“, год. 2, бр. 3-4 (јануари-февруари 1945), стр. 13; Злата Михајловиќ, „2.000 кебиња за градежните работници“, год. 5, бр. 55 (1949), стр. 14-15.

13 Пр.: „и другарката почна да им расправа за рамноправието“. Нада Богданова-Икономова, „Жените во Скопска Црна Гора“, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 11-12.

недостаток на работата на АФЖ во 1945 година е „недоволното политичко издигнување на жената (...) а нарочно за сузбивањето на неписменоста на жените“.[14]

За соочување со оваа состојба, стратегијата на АФЖ се состоела од кодирање на комунистичкиот дискурс според кој еднаквоста меѓу половите е однапред гарантирана и зададена, во медиумските пораки на „Македонка“. Затоа, во текстовите што даваат ретроспектива на историската положба на жените во претходните режими на територијата на Југославија, како најголема неправда се посочува токму држењето на жените во позиција на политичка несвесност и одделеност од јавната сфера. Во текстот „За поголема просвета на нашата селанка“, авторката Султана Апостолова посочува: „Она не беше само одделена од власта, но опкружена со незнание, живееше во монотон и страшен живот. (...) Просветената мајка ќе може на своето дете да му го покаже правиот пат, политички да го издигнуе“ [год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 8].

За надминување на предизвикот со неповрзувањето на работата во АФЖ со политичка свест и активност, во некои локални одбори се вовела нова форма на работа со жените: теоретски часови за „политичко издигнување“. Во текст од рубриката „Низ нашата татковина“, со наслов „За политичкото издигнуење на жената“, потпишан од Антигона Панева, дознаваме за искуствата со овие часови во Крушево во 1945 година:

> „Пошто нашата жена од миналото е политички неиздигната, Околискиот одбор на АФЖ во град Крушево устројува неделни часои, кај што ќе можат жените да бидат запознати со сите прашања, било од областа на политиката, било од областа на културата. Тије часој се посетувани од многу антифашиски и за тие часови се јавува голем интерес. Жените слушаат и за

14 Пр.: Низ нашата земја: проблеми на аналфабетските курсеви во Прилеп. Извештај од конференција на АФЖ Прилеп – за успесите и неуспесите од 1945 година, год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 5; Киро Хаџи Василев, „За организована и планска борба против неписменоста“, исто, стр. 6.

исто време ја предат волната од која ќе треба да се исплетат чорапи и друго за нашата војска“. [Антигона Панева, „За политичкото издигнување на жената“, год. 2, бр. 12-13 (октомври-ноември 1945), стр. 17]

Во дискусијата за градењето капацитети кај жените за учество во политичката сфера по Втората светска војна, од особено значење се содржините на „Македонка“ посветени на учеството на жените во изборните процеси и нагласувањето на правото на глас.[15] Броевите: бр. 5-6 (март-април 1945); бр. 12-13 (октомври-ноември 1945); бр. 17-18 (март-април 1946); бр. 30-31 (април-мај 1947) се целосно тематски посветени на изборите и активностите на АФЖ во нив. Овие броеви имаат и драматична визуелна порака, бидејќи почнуваат со манифест што ги повикува жените на масовно учество во изборите, како и фотографски материјал што најчесто прикажува жени во селските средини или жени од исламските заедници, како во свечени селски облеци по првпат гласаат.

Поглед во учеството на жените во првите избори и изборни активности (станува збор за избори за одборите на НФ) дава бр. 5-6 (март-април 1945). Првиот текст на оваа тема е потпишан од Ленче Јованова, под насловот „Првите слободни избори во Ма-

15 Жените на територија на Југославија по првпат се стекнуваат со право на глас во социјалистичката држава по Втората светска војна. Во претходните децении, во поредокот на Кралството Југославија, правно жените биле изедначени со малолетниците и лицата во казнено-поправните установи и специјалните здравствени заводи, кои немале право на глас. Феминистичките организации воделе многубројни кампањи и активности за правото на глас на жените, но иако таков закон се најавувал со почетокот на четириесеттите, тоа не се остварило. На 11 август 1945 година, со резолуција на АВНОЈ, жените во Југославија се стекнале и формално-политички со правото на глас. Тоа право по првпат било искористено по Втората светска војна, на изборите за Уставотворно собрание во ноември 1945 година. На тие избори гласале сите мажи и жени во државата, со наполнети 18 години (Службен лист на Демократска Федеративна Југославија, 11 август 1945). Според точка 1 од Декларацијата на АСНОМ за основните права на граѓанинот на демократска Македонија од 2 август 1944 година, Сите граѓани на федералната македонска држава се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи (на) нивната народност, пол, раса и вероисповедание; според точка 6: „Правото да избират и да бидат избирани во сите изборни тела во народната власт (го) имаат секој граѓанин и секоја граѓанка кој се наполниле 18 години, ако не се провинети за некоје престапление. До дека траје народно-ослободителната војна, по решение на АСНОМ, може да се отстапи от принципите на тајното и непосредното гласување.“ Уставот на Македонија од 1946 година ги гарантирал овие права со член 21 и член 23.

кедонија“. Во него таа зборува како жените го „спечалиле“ тоа право, но и зошто се важен фактор во изборните процеси:

> „жените добиваа право на глас за да изберат лугје кои ке ги заштитаваат правите интереси на народот. Што беше поважно, тоа право не беше подарено, оно беше спечалено и признаено од највисокиот законодателен и извршен орган: Антифашистичкото векје на народното ослободуенје на Југославија на заседанието му од 29 ноември 1943 година. На предизборните конференции жените покажаа здрав политички усет и будност. Они беа еден од факторите кои покажаа, може да се каже, најголем стремеж да бидат кандидирани најарни лујге“. [Ленче Јованова, „Првите слободни избори во Македонија“, год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 1-2: 2]

Овој број на списанието се поклопува и со прославата на Меѓународниот ден на жената, 8 март, па ентузијазмот за стекнувањето со формално-политички права е хиперболизиран: „борбеноста“ на активистките од минатото е главна асоцијација за 8 март.[16] Статиите од локалните одбори на различни градови и помали места низ државата едногласно известуваат за „масовната излезност“ на жените на овие избори.

Во бројот посветен на изборите за Уставотворното собрание од 11 октомври 1945 година,[17] по првпат се среќава повик за политичка мобилизација на жените, поделени на неколку категории според нивниот работен статус: работнички, селанки, домаќинки и чиновнички.[18] Интересно е што во оваа поделба, жените од малцинствата се јавуваат како посебна категорија. Станува збор за Проглас на АФЖ со кој се повикува на „целосно вклучување на жените“ на овие избори, а понатаму станува јасно дека оваа

16 Веселинка Малинска, „8 март 1945 година во Македонија“, год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 8-10; „Да живее 8 март – борбениот празник на сите жени“; „Како настанал меѓународниот женски ден 8 март“ (без автор), исто, стр. 24.

17 *Мајки, жени и сестри од Македонија: работнички, селанки, домаќинки и чиновнички, и жени од малцинствата (Турчинки, Албанки, Влаинки, Циганки)*, год. 2, бр. 12-13 (октомври-ноември 1945), стр. 1-2.

18 Оваа поделба продолжува и во следните изборни циклуси за народните фронтови, види: *Проглас на Главниот одбор на АФЖ по повод изборите за народни одбори од 24.03.1947*, год. 4, бр. 29 (март 1947), стр. 1.

поделба е направена со цел државата низ АФЖ да ги објасни различните задачи за политичка работа со различните групи. Со оваа поделба се демонстрираат и капацитетите на лидерството на АФЖ да наметнува заживување на различни социјални политики релевантни за соодветна група: еднаквата плата на работничките, згрижување на децата на вработената жена, борба против „шпекулата“[19] за домаќинката, законски одредби за породилно отсуство за селанките во задругите...

До крајот на 1946 година низ списанието се воспоставува дискурсот дека рамноправноста е правно „освоена“ и гарантирана, а за нејзиното заживување во општеството е потребна иницијативност на самите жени. Текстот во кој се наведени повоените задачи на АФЖ завршува на следниот начин: „Сите на работа. Во нашата земја сите имаат еднакви права но и еднакви задолженија“.[20] Истовремено, се забележува, особено во рефератите на лидерките на АФЖ, постојаната потреба да се центрира дискусијата за активноста на АФЖ низ концептот за „политичко издигнување“, како компас, кој не се следел доследно, а од кој зависело оживувањето на формалните права,[21] како и политичките придобивки од вложениот физички труд на жените во градбата на државата, во инфраструктурна и институционална смисла во повоените години. Важни рубрики во списанието што сведочат за оваа појава се печатените говори од конференциите на АФЖ. Новите главни задачи на АФЖ (по војната) можат да се сумираат во следните активности: вклучу-

19 Сива економија при набавување продукти за домаќинството. „Домаќинките“ како категорија во населението биле особено погодени од оваа повоена појава Види примери: Кочо Битољану, „Борбата против шпекулата“, год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 10; *Да ги предадеме сите одвишоци жито на државата – така ќе ги спречеме шпекулантите да го ограбуваат селото!*, год. 4, бр. 32 (јуни 1947), стр. 4.

20 *Нашите задачи*, год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 1-2.

21 „Во уставот со специјални одредби се загарантирани рамноправноста на жените со мажот, на начелото за еднаква работа еднаква плата. Специјална заштита по Уставот уживат жената – мајка и детето, за да може да ја ползуе рамноправноста. Овие права жените ги уживаат веќе и тие со Уставот се само озаконети. Затоа ние жените со уште поголеми усилија ќе го спроведуваме Уставот правилно во животот.“ Нада Богданова, „Донесен е Уставот на НР Македонија“, год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 4.

вање на жените во трудовите процеси, културна дејност и анал-фабетски курсеви, социјална дејност и згрижување на деца сираци.

Со навлегувањето во 1947 година, политичката активност и освестеност на жените, во јавниот дискурс сè повеќе се изедначувала со вклучувањето во трудовите процеси и доброволните акции. Заклучоците од Првиот конгрес на АФЖ на Македонија, изнесени од претседателката Васка Циривири, се однесуваат на учеството на жените во „обновата и изградбата на државата“.[22]

Овој став е дополнително потврден во говорот на една од најзначајните политичарки во тој период, Вера Ацева:

> „Во текот на 1946 година ние можевме да ги видиме жените на сите работи: на обновувењето на патиштата, мостовите, училиштата и други згради, на збринувењето на сиранците од војната, помагањето на инвалидите, ликвидирањето на неписменоста, културно-политичкото подигнување и превоспитувењето на нашите жени, изградувењето на нашата народна власт, во нејзиното пречистување од нездравите и непријателски елементи и во спроведувењето во живот на разните Закони и одредби донесени од Народната власт. Во доброволната работа нашите жени дадоа огромни резултати и уштедија на државата големи парични суми. Само жените во Дебар во рок од три месеци од јануари до април дадоа 3.700 работни денови за поправувењето на патиштата, зидање на училиштата и други згради. (...) Нашата жена ќе го користи секоје слободно време да ја убеди и описмени својата неписмена комшика, роднина, непријателка, зошто без ликвидирање на тоа зло, не може да се збори за натамошно културно и друго развивање на нашиот народ.“ [Вера Ацева, „Нашата жена ќе стори се да 1947 биди година на уште поголеми постиженија на нашата земја“, год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 6]

Во првите броеви на списанието „Македонка“ може да се забележи и уште една форма за учество на жените во областа на политичкиот живот. Во повоените броеви е застапена по-

22 Деса Миљовска, „Пред првиот Конгрес на АФЖ Македонија“, год. 3, бр. 19 (мај 1946), стр. 7.

стојана комеморативна практика посветена на жените партизанки и нивната борба како гаранција за рамноправноста во новата држава. Најчесто се користат драматични формулации, на пример во текстот „Нивната крв е наша клетва!“, кој дава листа на имиња на загинати партизанки, во кој се пишува: „Во темелите на нашата млада држава лежат коските на многу нејзини ќерки“.[23] Низ броевите често се реобјавувал и цитатот на Тито од формативниот состанок на АФЖ во Босански Петровац во 1942 година: „Јас сум горд што стојам на чело на армија која има огромен број жени“.[24]

Жените биле важен фактор во одржување на комеморативните манифестации посветени на херојското сеќавање на паднатите борци, но и на живите другарки партизанки. На овој начин се зачувале и спомените и материјалните артефакти од локации на кои жените се „потврдиле со храброст за татковината“.[25] На локално и републичко ниво забележливо е воспоставување континуитет во учеството на жената во изградбата на нацијата, т.е. вметнување на жените како дел од историски наративи што поседуваат голем симболички капитал. Во македонскиот случај се барал континуитет меѓу илинденското востание и партизанската борба.[26] Изобилуваат текстови посветени на учеснички во Илинден како помошнички на комитите, кои доживеале да помагаат и на партизанските чети.[27] Во комеморативните текстови се јавува и споменот за фигурата на комитката или народната учителка и просветителка од илинден-

23 *Нивната крв е нашата клетва!*, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 13.

24 *Народен херој – Радојка Лакиќ*, год. 7, бр. 80 (јули 1951), стр. 3-4.

25 Нада Богданова, „Буковската шума ни прикажуе“, год. 2, бр. 3-4 (јануари-февруари 1945), стр. 12-13.

26 Пр.: Љ. Левкова, „Жените во македонското национално-ослободително движење пред и во Илинденското востание“, год. 5, бр. 45 (јули 1948), стр. 3; Георги Абациев, „Сребра Комитката“, год. 7, бр. 81-82 (август-септември 1951), стр. 1-2; Т. Оровчанец, „Жени Македонки и Илинден 1903“, год. 7, бр. исто, стр. 4-5; Ангел Динев, „Жените во Илинденската епопеја“, год. 6, бр. 69 (август 1950), стр. 1-2.

27 Илија Топаловски, „Баба Мара зборуе“, год. 1 бр. 1 (ноември 1944), стр. 19; Илија М. Топаловски, „Мајка Ружа од Мавровo“, год. 2, бр. 3-4 (јануари-февруари 1945), стр. 14-15.

скиот период, како и текстови за Гоце Делчев, поезија и проза со патриотски и херојски сентимент. Жената во борба најчесто се споменува како учесничка во санитарната служба или помошничка во заднината на фронтот. Но, не се ретки описите и сликите на партизанка со шмајзер или бомба, на младинка која „самопожртвувано врши курирска и санитарна служба“, за последните постои и посебен култ кон младинките кои загинале во партизанска борба „и се потврдиле низ својата смрт“.

Иконографијата што го придружувала дискурсот во списанието во периодот од 1941 до 1946 година, лесно успева да ги долови новите социјални улоги на жената во општеството. На насловната страница од вториот број [год. 1, бр. 2 (декември 1944)] претставени се жени во пет улоги: возрасна забрадена селанка која преде, млада партизанка со пушка в рака, работничка со лопата в раце и поглед кон напред, учителка која води пред себе момче и девојче – ученици, а централно место зафаќа сликата на средовечна жена во црнина пред политичка говорница.

Маіка партизанка се вракја во град

2. Ударничка фаза (1947-1951): рамноправност низ економски труд

„Во условите на полното рамноправие, жените се повеќе учествуваат во стопанскиот живот. Се срет̄нуваат жени во фабриките, претпријатијата, жени зидари“ – Вера Николова[28]

Во 1947 година во Југославија било воведено планско производство во форма на Петгодишен план за индустријализација и електрификација на државата (1947-1951). Спроведувањето на оваа интензивна повоена економска програма имала големо влијание врз секојдневието на граѓаните и била доминантна тема во медиумите. Активностите на АФЖ се приспособувале на државната економска политика, па во списанието преовладуваат содржини и извештаи за учеството и искуствата на жените во доброволните работни акции на инфраструктура, надминување на нормите во фабриките и други мерки што би придонеле до ефективно спроведување на Петгодишниот план. Во периодот од 1947 до 1951 година во „Македонка“ се истакнува една нова женска фигура, тоа е *ударничката*.[29] Во овој период политичката рамноправност на жените почнува забележливо да се врзува и да се изедначува со нивната способност и ини-

28 Вера Николова, „Пред Вториот конгрес на АФЖ Југославија“, год. 4, бр. 38 (декември 1947), стр. 1.

29 Терминте ударник/чка, ударнички бригади, ударништво произлегуваат од комунистичкиот концепт за градење на заедницата низ несебичен, ентузијастичен и херојски труд, најчесто низ доброволна колективна работна акција при изградба на инфраструктура или индивидуално – при надминување на дневните норми во индустриското производство. Терминте почнуваат особено да се употребуваат во јавниот дискурс на социјалистичките држави по Втората светска војна, особено во економските активности поврзани со планското стопанство. Така, во социјалистичка Југославија под ударник се подразбирало истакнат, високопродуктивен работник или „херој на трудот“. На ниво на претпријатијата или на национално ниво се организирале и работнички натпреварувања на ударниците, особено за обележување на празниците како Први мај („Првомајско натпреварување“) или на Осми март (Осмомартовско натпреварување). Истакнатите работници/чки биле наградувани со медал или друга признаница за нивниот труд.

цијативност за вклучување во стопанството и индустријата како работнички. Во овој државен концепт за родовата рамноправност филозофината Тијана Окиќ забележува постепено оддалечување на политиките за рамноправност од јадрото на антифашизмот, т.е. преобразба на наративот за социјалистичката жена „од револуционерен во произведен субјект“ (Okić 2016).

Во содржините посветени на жените ударнички, рамноправноста е често сфатена буквално, низ споредба на женскиот физички труд со машкиот. Истовремено, во дискурсот намерно се воведувале и се нормализирале слики за жените како работнички во сектори или на работни места што не се сметале типични за жените:

> „Не можеме да не се сетиме на денишната кога ние жените немавме никакво право, кога бевме само жени, а не лугје, кога бевме експлоатирана радна снага, поевтино плакани од нашите другари. (...) Погледај ги жените како поред другарите поправат насип и това не полошо од нив, погледај на нивата, ќе видиш жена ора, жена копа, жена тракторист, погледај по кујките ке видиш жена како преде, како ја влечи волната. На секаде работат со нова воља, за нова земља, за нова слободна република“. [*Ние ја ѓрадиме нашаѓа ѓашковина*, год. 2, бр. 14 (декември 1945), стр. 22-24]

Во овие текстови вклучувањето на жените во производството е експлицитно поврзано со рамноправноста. Дополнителна политичка вредност на стопанската активност на жените се додавала и низ честото користење на пропагандните формули во списанието за жените ударнички како „градители на државата“:

> „Покрај имињата на другарите работници, стојат и имињата на другарките кои со својата работа и љубов кон истата покажаа колку многу ја сакаат оваа земја, докажувајќи дека се свесни градители на новата држава Во битолскиот округ жените имаат даено 14.587 работни денои, то чини во пари околу 661.755 динари“. [Благојка Демниева, „Некои резултати од првомајското натпреварување“, год. 3, бр. 19 (мај 1946), стр. 4-5]

Во 1947 година Вера Ацева пишувала за потребата „Да вклучиме што повеќе жени во производството“.[30] Во рефератот на лидерката на АФЖ на Југославија, Митра Митровиќ, за Петгодишниот план пишувало: „Преди се рамноправноста на жената не е кај нас само пишано на хартија. Таа мора да се одрази во сиот живот на жената, а на прво место во нејзиното економско состојание“ (*sic*!). Понатаму во рефератот таа појаснува дека државата ја докажала својата демократичност токму во решавањето на женското прашање, а планската економија е претставена како нова борба, во која жените слично како во војната против фашизмот кога ги стекнале своите права, треба повторно да се борат, но сега за искачување од најмалку платените места во фабриките кон работни места за квалификувани работници.[31]

На локално ниво, во средините со понизок индустриски развој, тоа значело заживување на женскиот труд во домаќинството, односно негово изнесување од домот, во сферата на државното стопанство. Главниот одбор на АФЖ отворил работилници за домашна изработка во Битола, Крушево и Сингелиќ, „со цел да се создаваат производи со народни мотиви, но и да се активира овој скоро изумрен сектор со вклучување на жените“:

> „Петгодишниот план поставува сериозни задачи пред нашиот народ и пред нашата жена (...) Истовремено со тоа нашата жена го поправува своето економско положение, оти ќе работи и привредува. А еден од битните услови за ползување на рамноправноста на жената е нејзината економска активност. Оваа иницијатива на Главен одбор на АФЖ треба да биде сестрано поткрепена како од месните и околиските одбори, така и од секоа наша членка и активиска, од секоја жена Македонка, албанка, турчинка и влаинка“. [Р. Гјорговска, „Женски работилници за домашна изработка“, год. 4, бр. 35 (септември 1947), стр. 6]

Во броевите од овој период се појавува една нова рубрика: репортажи од различни места на државата што ги пренесуваат

30 Вера Ацева, „Да вклучиме што повеќе жени во производството“, год. 4, бр. 32 (јуни 1947), стр. 1-2.

31 *Изводок од членакоѿ на Миѿра Миѿровиќ: Шѿо дава йеѿгодишниоѿ йлан на жениѿе и шѿо ѿражи од нив*, год. 4, бр. 35 (септември 1947), стр. 8.

искуствата за вработување на жени во сектори на производството каде што претходно била вработена само машка работна сила. Ова се текстови чии наслови почнуваа со: „прва трактористка“, „прва багеристка“, металска работничка итн.[32] Особено се чести репортажи за жени кои одлучуваат да се вработат во фабрика или, пак, го напуштаат селото и селскиот живот за да станат индустриски работнички.[33] Одличен пример е репортажата за работничката Ленче од скопската фабрика „Македонски оникс“, која на 17-годишна возраст се вработила во одделението за фрезирање на мермерни плочи:

> „Таа еден убав летен ден се упати кон индустрискиот кварт на нашиот главен град. Ленче уште од порано слушаше дека во фабриката за мермер се бараат работници. Но никаде немаше спомнато дека ќе можат да работат жени. Но и покрај тоа таа стапи со решителност преку прагот на фабриката, тврдо убедена дека ќе заработи“. [Н. К., „Ленче“, год. 5, бр. 46-47 (август-септември 1948), стр. 10-11]

Освен репортажите за млади работнички и нивните успеси во фабриките, се јавува уште една рубрика, овој пат посветена на жените раководителки на фабрики. Станува збор за централни содржини во бројот, посветени на работата на средовечни жени. Нивната порака може да се сумира во синтагмата: добра работничка, успешна директорка и мајка.[34]

Иконографијата на „партизанката во борба“ од првите повоени броеви на списанието, ја заменува иконографијата на ударничката. Во фоторубриката посветена на кратки вести од репу-

---

32 Пр.: Ангелина Драгутиновиќ, „Трактористка Милица Христова“, бр. 18 (мај 1946), 6; *Трактористката Олга Христовска стана бриґадир*, год. 5, бр. 40-41 (февруари-март 1948), стр. 11; Невена Теохарева, „Шефка стана механичар“, год. 5, бр. 42 (април 1948), стр. 5-6.

33 Невена Теохарева, „Виденка“, год. 5, бр. 40-41 (февруари-март 1948), стр. 14-15; Истата, „Голема желба имав да работам во фабрика – зборуе Перса Стојановска“, исто, стр. 16; Истата, „Од овчарка – електричен варилец“, год. 6, бр. 53-54 (1949), стр. 10-11.

34 Б. Б., „Богданка Георгиевска – од обична работничка прерасна во добар раководител на ферментационите заводи во Скопје“, год. 6, бр. 68 (јули 1950), стр. 10; и Б. Б., „Ангелина Михаилова – претседател на работничкиот совет на фабриката за производство на цигари во Скопје“, год. 6, бр. 69 (август 1950), стр. 8-9.

бличките активности на АФЖ насловена „Ние ја зацврстуваме нашата рамноправност низ обновата и изградбата на нашата држава“ (год. 3, бр. 18, мај 1946) ударничката е прикажана со широка насмевка, со земјоделски алати во рацете, на работна акција, како млада девојка покрај земјоделска механизација, а насловните страници на списанието често се резервирани токму за работнички фотографирани во своите фабрики како ги надминуваат нормите на дневното производство.

Од списанието „Македонка“ не е можно да се исцрпат точни статистички податоци за учеството на жените со својот труд во исполнувањето на целите на планската економија, но во една статија, која пренесува реферат на потпретседателот на Владата на НРМ, Видое Смилевски, пишува дека во текот на 1947 година во разновидни активности поврзани со доброволна ударничка учествувале околу 118.568 жени, додека во 1948 година биле опфатени во разни просветно-образовни курсеви 30.000 жени. Во текот на Петгодишниот план, на состаноците на АФЖ сè повеќе се дебатирало за едно социјално прашање што било релевантно за жената работничка: згрижувањето на децата во градинки и други форми на социјализација на трудот околу грижата за децата (види кај Коцевска во овој зборник). Во 1949 година списанието известува за носењето на нова уредба со која се проширувале и конкретизирале правата и заштитата на вработените мајки и доилки.[35] Овие социјални политики биле од големо значење

35 *Со новата уредба на сојузната влада им се дозволува на вработените жени правилно одгледување на децата*, год. 5, бр. 55 (1949), стр. 3.

за рамноправноста на жените, која сè повеќе се изведувала од економската формула на планската економија, т.е. од учеството на жените во општеството првенствено како производни субјекти.

3. Последната година на списанието: нејасни задачи и гаснење на АФЖ

„Во многу случаи се губело од вид дека АФЖ е политичко воспитна организација којашто треба да ја издига политичката свест кај жената. Има многу членки, антифашиски и вредни трудбенички, на коишто уште не им се јасни перспективите на нашиот развиток“ – Веселинка Малинска[36]

Во седмата година од издавањето на списанието „Македонка“ доаѓа до прекин на неговото излегување од печат, што не било проследено со објаснување на причината. Имено, по бр. 81-82 (август-септември 1951), списанието престанува да излегува во периодот од септември 1951 година до декември 1952 година, кога излегува бр. 83, со визуелно нов формат и нова уредничка – Лилјана Манева. Иако списанието се обновило, бр. 83 е всушност последниот број на списанието „Македонка“, кое од 1953 година почнува да се издава под нов наслов – „Просветена жена“. Тоа списание е директен наследник на програмата на „Македонка“, но нејзините пораки се обложени со повеќе слоеви од забавна и советодавна содржина. Во последниот број на „Македонка“ уредничката накратко се осврнува на причините за прекинот на издавањето на списанието, кои се поврзани со промените што настапувале во организацијата на АФЖ и нај-

36 *Пленарен состанок на гл. одбор на АФЖ од Македонија*, год. 4, бр. 38 (декември 1947), стр. 2.

зината меѓузависност со НФ. Во текст потпишан од редакцијата, индикативно насловен „До читателките на Македонка“ [год. 8, бр. 83 (декември 1952)], пишува, на помалку недофатлив начин, дека „обновувањето на списанието го наложи развојот на организацијата на АФЖ и специфичниот развој на женските организации кај нас“, но не се објаснети конкретните причини за промена. Причините можат да се трасираат во содржините од минатите броеви на списанието, особено во следниве рубрики: извештаите од теренската работа на АФЖ, рефератите на лидерките од политичките конференции на АФЖ и рефератите од конгресите на највисоките државни институции и партиски тела.

Во периодот од 1951 до 1953 година се одвивал процес на идеолошко преиспитување на работата на масовните организации на Народниот фронт: младинските организации, АФЖ и др. За државата тоа е период на големи промени во водењето на внатрешната и надворешната политика: по идеолошкото и политичкото разидување помеѓу лидерите од источниот блок Сталин и Тито во 1948 година, Југославија почнува да гради „сопствен пат во социјализмот“, главно конципиран врз системот на самоуправување во домашната економија и приклучувањето кон движењето на неврзаните во меѓународната политика. Во оваа нова геополитичка констелација на социјалистичка Југославија, дошло до реорганизација на односите во општеството, а со тоа и до промена на односот на државата кон политиките за еманципација и рамноправност на жените. Во 1953 година дошло до гаснење на АФЖ и негова реорганизација во Сојуз на женските друштва на Југославија.

Причините зад оваа конечна разврска на функционирањето на АФЖ многу повеќе се кријат во предизвиците со кои главната организација посветена на женските проблеми во југословенското општество се соочувала од самото свое основање, кои, иако биле често јавно посочувани и критикувани од самите нејзини лидерки, не биле решени. Тие предизвици биле

главно од организациски, ресурсен и кадровски вид. Всушност, во извештаите од теренската работа кои лидерките на АФЖ ги сумирале во заклучоци од општата работа и постигнувања на организацијата, доминантно е чувството на нејасни задачи и нејасен правец на развој. Од една страна бил застапен латентниот страв од „буржујскиот феминизам“ како појава својствена за капиталистичките општества, а од друга страна како да не постоела јасна визија за половата рамноправност на модерната социјалистичка жена. Во центарот на внатрешните критики на работата и иднината на АФЖ стоела токму дискусијата за (не) успешноста на работата со жените и нивното политичко осветување. Во продолжение ќе направам преглед на содржините што експлицитно говорат за промените во односот на државата и општествените концепти за еманципацијата и рамноправноста на жените.

За главните теренски предизвици на работата меѓу жените се пишувало уште во 1946 година. Лидерките најчесто посочувале на дискрепанција меѓу активностите за описменување и вклучување на женскиот труд во колективните проекти и недостатокот на „активности за политичко издигнување“. На пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ за Македонија, Лилјана Чаловска посочила:

> „Но доколку ние успеехме да ги изведеме нашите жени и со тоа да го наголемиме нивниот животен и политички опит, се тики, не можеше да речеме дека нашата политичка работа, да нашата работа по политичко образуење на нашите жени секој пат беше доволна баш затоа што ние знаехме дека немафме план за една постојана систематска политичка работа со нашите жени. Ние знаеме да долг период во нашата работа, особено до пленарното заседание на Централниот одбор на АФЖ, нашите организации, во најголем дел вршеја една (...) амалска работа. Но тоа пак незначи дека немало никаква политичка работа. (...) Во и пред изборите во тоа одношение ние направивме извесен прелом. Тука ние бефме принудени од самата ситуација да работеме политички. Но и во таја работа имаше слабости, затоа што токмо поради тоа што во пого-

лем број случаји таа работа не беше сврзана со конкретните условија на животот, со потребите на секој терен и на секоје село, а од друга страна, (...) со свршуењето на изборите може да се рече дека таа престана. Така, да оние жени кои ние ги заталасафме пред изборите со нашата политичка работа, не ги исползувавме тие резултати и понатака. Нашите жени на нашиот терен покажуат голем интерес, отколку што ние можефме да го тој интерес правилно направљаваме, така да ние самите во еден момент по изборите останафме без јасна слика". (*продолжува*)

Во овој текст има конкретен опис на повоениот предизвик на АФЖ со недостаток на политички кадри кои би работеле со жените, но и би ги претставувале нивните проблеми во државните институции. Недостатокот на политички лидерки со јасна насоченост кон проблемите на родовата рамноправност довела до состојба на „нејасна слика за задачите на АФЖ", како што објаснува Чаловска. Во продолжение, таа го начнува прашањето за канализирањето на женската енергија во сложените повоени услови:

„И така, тој врв од нашата работа сред жените во изборната кампања, беше следен со прекид. Тоа се гледаше најарно од конкретните акции кои ние ги спроведувавме. Тие акции не беа пропратени со политичко објаснуење, со пропаганда со разјаснителна работа сред жените. Од тука и политичката слабост на нашите женски кадри, отука и заостанатоста во денешно време кога задачите стануат посложени од колку што беа понапред, особено во изградбата на нашата земја. Не можеме да кажеме дека еланот намалел. Напротив. (...) Но факт е дека многу политички прашања денес не им се јасни на нашите жени, колку што би требало да им бидат. Растењето на нивната политичка свест не оди паралелно со развивањето на нашата друштвена и политичка стварност. (...) Општо земено ние ќе можеме да забележиме поголеми резултати само со политичка работа и на тој начин ке обезбедиме едно стално и поголемо растење на политичката свест на нашите жени. (...) ние не можеме да го замислиме тоа политичко образование на нашите жени, без економското воспитуење на нив.

Чаловска заклучува дека влијателните јавни настани како „Првомајското и осмомартовското натпреварување“[37] се претворале во физичко натпреварување помеѓу половите, без јасна слика за тоа која е политичката цел на учество на жените во тие колективни акции, а исто така фалеле разјаснувања за политичките состојби во државата на состаноците на одборите на АФЖ (на пример, актуелните прашања за Трст и други воено-економски прашања од државата и светот): „[Т]ие прашања од толку голема важност за нашите народи, за жените се една сенка пред оној општ елан кај нив“. На крајот се наведува дека организацијата на АФЖ се соочувала со константен проблем со водење статистика, што водело до проблеми за водење и планско организирање на задачите.[38]

Истовремено, во списанието се наоѓаат и текстови на лидерките на АФЖ, каде што тие експлицитно изјавуваат дека за нив рамноправноста на жените не е завршена работа. Во говор на Веселинка Малинска на Пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ на Македонија во 1947 година, се изнело дека главен недостаток на АФЖ е „нередовниот организационен живот и запоставување на политичката и просветно-културна работа“. Таа сметала дека Петгодишниот план почнал да го истиснува просторот за женски активизам посветен на „политичко издигнување“:

> „Пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ Македонија, Веселинка Малинска: ’Во многу случаи се губело од вид дека АФЖ е политичко воспитна организација којашто треба да ја издига политичката свест кај жената. Има многу членки, антифашиски и вредни трудбенички, на коишто уште не им се јасни прерогативите на нашиот развиток (...) Потребно е да се запознаат жените од селото и градот со научните вистини и општокултурни постигнувања за да се отстранат предрасуди

37 Годишни комеморативно-ударнички акции на работниците, организирани на државно и републичко ниво, од натпреварувачки тип, посветени на квантитативни резултати во индустријата и земјоделството под претекст на „колективна и доброволна работа за изградба на државата“.

38 *Учеството на нашите жени во изградбата на земјата*, год. 3, бр. 17-18 (март-април 1946), стр. 1-2.

и примитивни назадни разбирања.“ [*Пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ Македонија*, год. 4, бр. 38 (декември 1947), стр. 2]

Помеѓу политичарите и политичарките релевантни за социјалните политики кон посебни групи и идеолошките пораки кон нив (на пример, кон жените), постоеле поделени ставови во однос на хиерархијата на задачите во државните политики. Понекогаш, тоа влијаело и врз позицијата на организациите поврзани со различните општествени групи во рамките на приоритетите на државната политика. Така, во 1948 година, според Заклучоците од Пленарниот состанок на Главниот одбор на АФЖ Македонија, во планираните задачи, на прво место била задачата за политичко издигнување на жените; додека во задачите поставени на Првиот конгрес на КПМ, политичкото издигнување на жените е на трето место, додека на прво место е „омасовувањето на организацијата [АФЖ] и нејзиното приближување до другите масовни организации“.[39]

Во периодот од 1951 до 1953 година се јавила една општа тенденција кон разбирањето на еманципацијата на жените: нејзиното согледување само низ призмата на описменувањето и културно-просветните политики. Овој правец, каде што доминанта била културно-просветната работа со жените, фатил корени и во самиот АФЖ.[40] Филозофијата на овој правец може да се разбере како некое континуирано превоспитување на жените, кое никогаш не преминува во повисока форма на политичка вклученост. Во 1952 година било формирано Друштво „Просветена жена“, во Скопје. Ова име совршено се поклопува со (на)следното име на списанието – „Просветена жена“. Дел од активистките се приклонувале кон оваа тенденција, но дел од

39 *Пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ Македонија, Заклучоци* – на прво место е Задачата за политичко издигнување на жените [год. 5, бр. 51 (1949)]; а во Задачите на КП на МК донесени во 1948 година, политичкото издигнување е на трето место: *Резолуција на основните наредни задачи на КП на Македонија за АФЖ*, год. 5, бр. 49-50 (ноември-декември 1948), стр. 2.

40 „Читалиштата и библиотеките да се користат за политичко и културно издигнување“. Блага Демниева, „Пред осмомартовското натпреварување“, год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 7.

нив биле свесни и критички настроени кон новата тенденција и создавале нови форми на работа каде што централно место имало „политичкото издигнување“.[41] Во списанието, „отпор“ кон оваа појава се чувствува во рубриката „Прашања и одговори“, која дотогаш главно била отворена за прашања за детските болести, лекување настинки или совети за подобар земјоделски принос. Оваа рубрика во бр. 80 (јули 1951) се трансформирала во „Правно советувалиште: Ние прашуваме за нашите права“. Во уводот на оваа рубрика, од редакцијата упатуваат дека е потребно жените повеќе да се интересираат за своите конкретни законски права за тие закони да заживеат во реалноста: „Списанието Македонка од овој број отвора рубрика за 'Правно советувалиште' за правата на жената во друштвено-семејниот живот. За сите проблеми по однос на вашите права обраќајте се до редакцијата на списанието и во еден од наредните броеви ќе добиете одговор“.[42]

Во периодот на воведување на самоуправниот систем и реорганизацијата на претпријатијата, дошло до регрес кон општественото доживување на рамноправноста на жената, особено во делот на нејзината „идеална слика како работничка/трудбеничка“, која толку силно се заговарала во претходниот период. За тој факт говори дури и рефератот на Тито на Шестиот конгрес на СКЈ, соодветно насловен „Положајот и улогата на жената во нова Југославија“. Тито зборувал за промената кон вреднувањето на трудот на жената во стопанството и практиката по преземањето на фабриките од страна на работните колективи, да се отпуштаат жените работнички и да се земаат мажи, сметајќи ги за поотпорни; според него тоа било „заостарело и несоцијалистичко гледање на жената“[43] (*sic*!).

---

41 *Прашања и одговори: од тешкотиште на жените на АФЖ на терен*, год. 5, бр. 59 (1949), стр. 7; *Час за жената – Нова форма на работа во организацијата на АФЖ*, год. 6, бр. 65 (април 1950), стр. 12-13.

42 *Правно советувалиште: Ние прашуваме за нашите права*, год. 7, бр. 80 (јули 1951), стр. 5, 11.

43 *Положајот и улогата на жената во нова Југославија (Дел од рефератот на другарот Тито) – Од Шестиот конгрес на СКЈ*, год. 8, бр. 83 (декември 1952), стр. 1-2.

Сумирање на причините и последиците околу новата позиција на АФЖ во општеството и притисоците за нејзина реорганизација можат да се најдат во текстот на Вера Ацева од 1952 година, по повод Седмиот пленум на Главниот одбор на АФЖ Македонија. Главни точки на овој пленум биле: „учеството на жените на изборите и во политичкиот живот; покренувањето на списанието Македонка и неговото растурање [дистрибуција]; и здравствено просветување на женската селска младина".[44] Значајно е што овој текст дава директен увид во причините за реорганизација на АФЖ:

> „Задачата за реорганизација на АФЖ, која се изврши беше [за] да се прекине со дуплирањето на политичката и друга работа на НФ со АФЖ, да се ослободиме од крутите форми на работа со жените, а да се изнајдат нови поинтересни и поприврлечни за жените форми. Меѓутоа, што стана во пракса. Реорганизацијата, барем на пракса испадна така, што се сфати како ликвидирање на АФЖ и тоа во прв план од другарките кои работат во одборите, па и од некои одбори на НФ. Оттука и онаа негрижа на НФ за секциите на АФЖ и нивното препуштање сами на себе по прекинувањето на врската со Главниот одбор на АФЖ..."

Овој текст дополнително открива дека АФЖ имало многу низок статус во политиките на партијата и дека недостигала политичката активност со жените во сите делови на државата. Партијата ги „извлекувала за други функции активистките кои биле способни, а во АФЖ останувала многу ниска кадрова структура. На селата и меѓу малцинските жени скоро и да загаснувале било какви активности". Ацева заклучува дека „курсевите, друштвата и други форми на работа со жените се доста аполитични".

Заклучоците од Седмиот пленум на Главниот одбор на АФЖ од Македонија одржан во 1952 година се таксативно наведени во списанието: „Главна слабост која треба да се отстра-

44 *Седми пленум на Главниот одбор на АФЖ на Македонија. Нашата работа и нашите задачи*, год. 8, бр. 83 (декември 1952), стр. 3-4 (Реферат на Вера Ацева, 24 ноември 1952).

ни: слабата политичка работа со жените; Културно-просветно издигнување на жената; Низа задачи за грижа на децата; Да се пристапи кон зацврстување на работата на АФЖ на село и наоѓање на нови удобни форми – пристапни за селските жени".[45]

Во однос на социјалните политики што ги заговарал АФЖ, во последните броеви на списанието акцентот бил ставен на социјалните политики за мајките и децата, а советодавните рубрики изобилуваат со текстови за „правилното воспитување на децата".[46] Иконографијата во оваа фаза од излегувањето на списанието ја следи опишаната тенденција: насловните страници и фоторубриките изобилуваат со приказ на деца, репортажи од градинки и мајки во слободни активности со своите деца.

Сепак, по анализата на последните броеви на списанието „Македонка", заклучувам дека повеќе станува збор за контрадикции во „организациониот живот на АФЖ" при политичката и економската транзиција во системот на социјалистичко самоуправување во 1953 година, отколку за прости обрасци и еднолични тенденции кон еден или друг идеолошки модел на рамноправноста на половите и формите на политичко вклучување и јавно дејствување на жените. Интересен аргумент во полза на оваа констатација се текстовите на лидерките на АФЖ, кои од денешна перспектива можат да се категоризираат како марксистичко-феминистички анализи. Во овие текстови, државните политики се коментирани исклучително од перспектива на женската политичка положба, со минимално присуство на актуелните тенденции, повлијаени од различни геополитички или внатрешнополитички фактори. Добар пример е текстот (непотпишан) „Положбата на жената во бракот во минатото и

45 Заклучоци од Седмиот пленум на Главниот одбор на АФЖ од Македонија, год. 8, бр. 83 (декември 1952), стр. 5, 19.

46 На Третиот конгрес на АФЖ на Југославија, доминантно било прашањето за улогата на жената како мајка од законски и социолошки аспект. Реферат на секретарот на Централниот одбор на АФЖ, Мара Радиќ (бил посветен на жените мајки): *Да ги вложиме сите напори за да ги издигнеме нашите деца во духот на светлите принципи за кои се бораш нашите народи*, год. 6, бр. 72 (ноември 1950), стр. 15-17.

сега“, кој содржи важни коментари за прашања на имот, спогодби, развод, ограничувања за стапување во брак и сл., во рамките на модерната брачна заедница: „Нашиот нов закон за бракот изврши основна револуционерна промена во историјата на брачниот живот со потврдувањето и разработувањето на уставниот принцип за рамноправноста на жената со мажот (...)“[47]

Уште еден сличен пример е текстот на Веселинка Малинска, насловен „За новиот лик на семејството кај нас“. Во овој текст таа посочува: „Ако се работи за некаква криза на семејството кај нас, тогаш тоа е криза на она старото, преживеаното во него, кое мора да умре за да даде основа врз која се градат и понатаму ќе се развиваат социјалистичките семејни односи“.[48] Овој пример го истакнувам, бидејќи, иако се јавува во подоцнежните броеви на списанието, за време на реорганизацијата на АФЖ и намалувањето на нејзиното општествено значење, во него одекнуваат авангардните ставови во поглед на „женското прашање“, кои беа синоним за организација на АФЖ при нејзиното формирање и општествено воспоставување.

Заклучок

Во социјалистичка Македонија, во периодот од 1945 до 1953 година, настанале радикални промени во положбата на жените во општеството и во семејството. Концептот за рамноправност на половите, еманципација на жените и новата иконографија што во медиумите ги прикажувала жените во различни социјални улоги, биле важен дел од создавањето на ново општество, градено врз комунистички принципи. Во Уставот на државата, по првпат со специјални одредби биле гарантирани рамноправноста на жените со мажите, начелото – „еднаква плата за ед-

47 *Положбата на жената во бракот во минатото и сега*, год. 7, бр. 78 (мај 1951), стр. 5-6.

48 Веселинка Малинска, „За новиот лик на семејството кај нас“, год. 8, бр. 83 (декември 1952), стр. 8.

наква работа“ и заштитата на мајката и детето. Другите закони што биле релевантни за остарување на државната цел за „решавање на женското прашање“ биле Законот за симнување на фередето (насочен кон жените од исламските заедници), Законот за абортус и политиките за социјализација на грижата. АФЖ била масовна женска организација која настанала во војната, со цел да ги мобилизира жените за вклучување во НОБ. Организацијата работела теренски со женското население, особено во селата, за да го поттикнува на иницијативност кон освојување на рамноправноста, т.е. заживување на законите во реалноста на жените.

Списанието „Македонка – Орган на АФЖ на Македонија“ било единствено женско списание што имало политичка програма, која на пропаганден начин (*аґитпроп*) им се обраќала на женското население *in toto*. Списанието опфаќало проблематики и содржини што засегале различни групи жени, главно поделени според работниот статус, но и според социјалните улоги што биле најважни во општеството: селанките, работничките, чиновничките, мајките, домаќинките, младите жени, жените од етничките заедници – Албанки и Турчинки. Идеолошки, како што наведува и самиот негов наслов, и како што почнуваат најчесто и прогласите и манифестите упатени кон жените, списанието им се обраќало на „сестрите Македонки“, т.е. имало цел да ги обедини сите жени кон остварување на задачите на АФЖ. Ова списание ја формирало идеолошката слика за Македонката како свесна граѓанка, вклучена во борбата за татковината и изградбата на државата, но со поглед кон модерна иднина, во која нема неписмени и суеверни жени. Меѓутоа, освен широкиот поглед кон „јавната сфера“, списанието еднакво изобилувало со содржини што се обраќале на жената-домаќинка во мала (селска) средина, нудејќи рубрики поврзани со уредување на домот, совети за во кујната, кројки за шиење облека и сл. – типично употребливи за „приватната сфера“. Истовремено, списанието претставува и првокласен извор на информации и извештаи за секојдневниот живот и состојбите на жените во различни

градови и села. Всушност, при ова истражување еден од заклучоците е дека токму овие рубрики се најмалку повлијаени од *агитпроп* методите.

Списанието „Македонка“ е производ на уредничките политики на лидерките на АФЖ и нивните политички ставови. Во македонската историја, лидерките на АФЖ се први политички претставнички на жените во политиката, и тоа на два начина: како жени кои биле дел од партизанскиот наратив и подоцна – дел од државната власт; и како политичарки, кои учествувале во изработката на социјални политики што биле релевантни за еманципацијата на жените, но и во јавната промоција на новите политики помеѓу патријархалното население. Тие најчесто биле „првоборки“ од партизанските единици или вклучени во партијата уште од меѓувоениот период, како младинки на СКОЈ, запознаени со марксистичката теорија, печатот и литературата што се однесувала на „женското прашање“ и класата. По војната тие станувале дел од партиските кадри, со различен степен на влијание во структурите на комунистичката партија и органите на власт. Честа била практиката тие низ својата кариера да се јавуваат како раководни лица на претпријатија или институции. Низ страниците на списанието „Македонка“ се профилирале неколку важни претставнички на концептите за родова рамноправност во рамките на АФЖ: Веселинка Малинска, Лилјана Чаловска, Блага Демниева, Вера Ацева и Нада Богданова. Нивните текстови во списанието „Македонка“, каде што некои од нив биле и уреднички и/или редовни соработнички, во најголем дел се однесуваат на политички теми и на формите на учество на жените во главните општествени текови.

Ова политичко женско списание не би можело да биде карактеризирано и како феминистичко. Првенствено, заради социјалистичкиот контекст според кој „женското прашање“ било решавано во рамките на класната борба. Овој став имал различни варијации и помала или поголема цврстина во различни републики на Југославија, во зависност од феминистич-

ките наследства и женски движења од минатото на републичко ниво. Во македонскиот случај, ставовите на АФЖ целосно се поклопувале со ставовите на Сојузот на комунистите. Тоа значи дека концептите за родова рамноправност и еманципација на жените биле пластични во однос на економските, геополитичките и внатрешнополитичките промени во државата. Така, во списанието „Македонка“ има многу мал обем на текстови што теоретски го разгледуваат концептот за рамноправност, за разлика од списанијата на АФЖ, на пример, во Хрватска или Словенија. Но, доколку ја разгледуваме активноста на уредничките и авторките на списанието во политички категории, тогаш може да се каже дека тие биле профеминистички настроени. Тоа особено важи за текстовите на Веселинка Малинска, која е авторка и на теоретски осврти кон промените во семејството и политичкото учество на жените.

Во списанието „Македонка“ за прашањата за рамноправноста на половите и еманципацијата на жените индикативна е формулата „политичко издигнување на жените“. Во задачите на АФЖ, оваа формула има централно место во програмата на организацијата и била составена и зависна од преостанатите приоритетни задачи, како описменување и културно-просветно издигнување. Всушност, јазикот на АФЖ во списанието, на кој зборувале и пишувале за политичката вклученост на жените бил составен од неколку формули: „политичко издигнување“, „рамноправие“, „еманципација“, „ослободување на жената“, „тргање на мракот од очите“ и „хуманизација на односите меѓу половите“. Во главните пораки на списанието „Македонка“, кои се однесувале на политичкото учество на жените, најчесто термините „еманципација“ и „рамноправност“ се изедначени. Но, во периодот од 1944 до 1953 година, значењата на овие термини се менувале, во зависност од промените во државата. Со внимателно истражување на фондот на списанието, може да се заклучи дека значењата и пораките на овие термини во 1944 година биле авангардни, додека, пак, во педесеттите години и особено по промената на поредокот со воведувањето на само-

управен систем како дел од југословенскиот „сопствен пат“ во социјализмот, овие термини продолжуваат да се користат од политичарките, при што, задржан е авангардниот маниризам, но состојбите на терен укажувале помала вклученост на жените во политичкиот живот, а во педесеттите и намалување на економската независност на жените.

Во периодот од 1944 до 1946 година, списанието ја поврзува политичката еманципација на жените со хероизмот на нивниот избор да се вклучат во НОБ. Во оваа „херојска фаза“ на АФЖ, антифашизмот е претставен како главна идеолошка предиспозиција за политички свесна жена. Во броевите на списанието од 1947 година се забележува постепеното напуштање на „херојската фаза“ и навлегувањето во „ударничката фаза“ на АФЖ – каде што политичката еманципација се поврзува со масовното учество на жените во доброволни работни акции и најмногу се поттикнувало вклучување на жените во различни сектори од стопанството. Главните политички пораки на списанието во оваа фаза, во однос на остварувањето на рамноправноста, се состојат од приказ на жените како работнички на работни места каде што претходно типично се вработувала машка работна сила. Силно пропагираната слика за ударничката и „економски освестената“ работничка како синоним за еманципирана жена, доживеала удар во педесеттите години. Во броевите на списанието од овој период, лидерките на АФЖ често го критикуваат односот кон вработените жени, кои при реорганизација на државните претпријатија најчесто први го губеле работното место, за што на Седмиот пленум на АФЖ на Југославија говорел и самиот Тито. Авторките кои критички пишувале за теренските предизвици на АФЖ откриваат дека во овој период имало недостатоци во политичката мобилизација на жените и за тоа главно се споменува недостатокот на работа на жените во НФ организации, а теренската работа главно била едукативна, и тоа во правец на издигнувањето на жените во здравствена и социјална смисла. Тоа се одразило на малиот број жени кандидати на изборите за одборите на НФ. Оваа состојба влијаела

на почетокот од педесеттите сликата за еманципираната жена да се поврзува најмногу со „просветената“, модерна жена, чие учество во јавноста почнува да се врзува или уште подобро кажано – да се условува, со степенот на нејзината писменост, едукација и култура. Во 1953 година АФЖ доживува реорганизација, со гаснење на старото име и создавање на нова масовна организација за работа со жените – Сојуз на женски друштва на Југославија. Од 1953 година и списанието „Македонка“ го менува насловот во „Просветена жена“. Промените во концептот за политичката еманципација на жените може да се сумира на следниот начин: ако во 1944 година „политичкото издигнување“ било предуслов за секоја активност на АФЖ меѓу жените, тогаш во педесеттите политичкото учество на жените во општеството станува условено од актуелните фактори во државата – пропустите во кампањите за описменување, предизвици во социјализацијата на грижата за деца и укинувањето на одборите на АФЖ за теренска работа.

Авторките и политичарките кои пишувале за незавршеноста на рамноправноста како социјалистички проект, ги критикувале појавите на буквалистичко изедначување на физичкиот труд меѓу мажите и жените и барале форми за политичка работа со жените. Во овој поглед, во списанието се забележува внатрешна противречност: во генералната пластичност на содржините во однос на државните политики, каде што се бележел регрес кон идејата за рамноправност, паралелно се објавувале и критички профеминистички текстови или рубрики.

Промените во државните политики кон идејата за рамноправноста на жените, кои се очитуваат низ страниците на списанието „Македонка“, не се знак на „историскиот неуспех“ на АФЖ. Тоа би бил симплифициран, но и погрешен заклучок. Повеќе станува збор за регрес во авангардните комунистички идеи за родова рамноправност, кои довеле до недоволно државно вложување во организацијата и кадровските капацитети на АФЖ. Уште еден значаен фактор бил и притисокот врз

југословенското општество, од геополитичките промени во светот биполарно поделен во Студената војна помеѓу западните капиталистички држави и источниот блок на социјалистички држави. Во периодот од 1948 до 1953 година Југославија се соочувала со овој притисок низ наоѓање на „трет пат“ во социјализмот и позиционирањето на светската политичка мапа помеѓу двата блока. Внатре во државата, овие прашања довеле до маргинализација на „женското прашање“, за кое најлесно било да се „прогласи“ од страна на државниците како решено. Сепак, по Втората светска војна жените во социјалистичка Македонија, неспоредливо со минатиот историски период, стануваат застапени во органите на локалната и централната власт, а низ образовните процеси стануваат застапени и во институциите, како работнички, експертки или раководителки.

Овој заклучок дополнително може да се прошири низ понатамошни тематски истражувања на аспектите на политичка историја во списанието „Македонка“. При работата на ова истражување, особено наметлива ми беше една нова насока на темата: истражување на политичките кариери и биографско-библиографските профили на главните соработнички на списанието. Низ истражувањето на политичките пароли и пораки на списанието, всушност се открива една нова „јавна сфера“ што егзистирала во социјалистичка Македонија: жените политичарки и институционални кадри кои учествувале во тековите на еманципацијата. Степенот на нивна факторизација во партијата и општеството, како и нивните посебни политички ставови, би требало да се следната истражувачка постојка во оваа тема.